

Posudek oponenta magisterské diplomové práce:

Jana CSÉMY, Vývoj zemědělství a příbuzných oborů v Čechách v době průmyslové revoluce, FHS UK Praha 2009, stran 148.

Předkládaná práce vychází z rozboru převážně dat tzv. protostatistické a statistické povahy, vypovídajících o zemědělské činnosti člověka v krajině zejména 19. a 20. století (s ovšem četnými exkursy mnohem hlouběji do minulosti), pro dvě zvolené lokality (Sendražice/Kolínsko a Hrusice). Tato data doplňuje i některými dobovými explicitními stanovisky (spisy aktérů, agrární anketa z 19. století). Studovaná data zařazuje do kontextu obecné literatury (zejména stran - s dovolením - „revolučního spektra“ zakládajícího modernitu: průmyslová, demografická, agrární, vědeckotechnická revoluce). V úvodu práce si klade trojici základních otázek: proměna krajiny ve sledovaných lokalitách v důsledku změny způsobů zemědělství; proměna stanoviska lidí ke krajině/zemědělství; vývoj *land use*. Tyto otázky v zásadě úspěšně odpovídá závěrem práce s přihlédnutím k rozdílu Sendražic a Hrusic. Práce je nadto přehledně uspořádána, její členění vykazuje autorčin smysl pro racionalitu odborného diskursu. Ze všech těchto důvodů proto považuji práci Jany Csémy za *zdařilou*. To mám za vhodné zdůraznit, neboť se v následujícím textu svého posudku budu ujímat role oponenta, jenž z titulu své pozice musí klást „podvratné“ otázky. Své připomínky, poznámky a otázky vůči práci však rozhodně nemíním jako doklad její nekvality, nýbrž jako *podnět* do diskuse při ústní části obhajoby či při dalším autorčině bádání.

Za vhodné považuji ještě předeslat, že práci nahlížím coby člověk *stojící vně odborného diskursu, v němž je vedena*. Tak se mohou na jedné straně některé mé připomínky jevit jako nepatřičné, na druhé straně se ale domnívám, že se v nich mohou odkrýt možné styčné plochy mezi různými oborovými diskursy (svým zaměřením se k tématice práce nejvíce přibližují v oblasti historicko-demografického bádání a v oblasti dějin agrárního práva).

Moje poznámky, otázky a připomínky jsou následující:

(1.) Po formální stránce je práce zpracována velmi pěkně. Soudím, že vychází i z relevantního okruhu literatury a zdrojů porovnávaných dat. Práce však - a v tom by spočívala moje obecnější připomínka - není v některých pasážích dostatečně analytická, nýbrž s daty zachází spíše aditivně.

(2.) Problematické z mého hlediska do určité míry je, že autorka v úvodní teoretické části dost přebírá marxistické a postmarxistické kategorie (či pouze žargon) zejména Jakubcův, (zčásti) Jelečkův a Jindrův. Problematicčnost v této věci spatřuji v následujícím (uznávám při tom, že mé připomínky

náležejí spíše autorům literatury, kterou Jana Csémy užívá, nikoli jí samé:

a) Tyto kategorie jsou makroanalytickými kategoriemi dneška, jejich uplatnění nebere přílišný ohled na dobové aktérské smýšlení. Při tom, jde-li nám o dopady průmyslové revoluce na krajinu, měli bychom mít smysl i pro aktérské smýšlení, pro dobové žité hodnotové (na mysli mám nyní „kulturní hodnoty“, ne pouze hodnotu v ekonomickém smyslu) postoje.

b) Tyto kategorie svádějí k makroanalytické dedukci, která nemusí být vždy zcela ve shodě s „historicko-empiricky“ zjištěnými „fakty“. Příkladem budiž třeba jakoby kauzální vazba mezi průmyslovou a demografickou revolucí (s. 13-14). Mnohé studie, z těch, co vyšly u nás, upozorňují např. na Massimo LIVI BACCI, *Populace v evropské historii*, Praha 2003, ukazují, že k demografické transformaci nemuselo docházet nutně ve vazbě na průmyslovou revoluci (ta, díky novým možnostem obživy, mohla dokonce někdy působit jako faktor opožďování zavedení kontroly plodnosti v manželství), nýbrž spíše ve vazbě na zlepšení výživové situace obyvatelstva (ve vazbě na nějakou podobu „zemědělské revoluce“, k níž ovšem mohlo docházet i v regionech poměrně značně neindustriálních - příkladem některé oblasti Francie přelomu 18.-19. století).

c) Makroanalytičnost kategorií užívaných Jakubcem a Jindrou zabraňuje povšimnout si relativně značné resistance některých demografických, sociálních a ekonomických mikrostruktur (rodina, selský statek, venkovská obec) vůči ekonomickým makroprocesům. Zde by bylo vhodné v případě dalších bádání tomto směru vyjít například z rozsáhlých studií o dějinách „organizace práce“ ve venkovské společnosti, které podnikli např. Josef EHMER a Michael MITTERAUER. Tyto mikrostruktury měly zásadní vliv na to, kolik lidí mohla „uživit“ určitá výměra půdy té či oné bonity. Navázat by šlo i na cambridgeskou školu historické sociologie a demografie (Peter LASELTT, Richrd WALL), popř. göttingenskou školu dějin protoindustrializace (Hans MEDICK, Jürgen SCHLUMBOHM).

d) Konečně by si možná zasluhovalo povšimnutí určité napětí mezi pojmoslovím, se kterým pracuje Jindra s Jakubcem a místy i Jeleček, a tím, které užívají Petráňovi či Lom. Jakubce s Jindrou by bylo možné z českých prací vyvážit např.: Pavla HORSKÁ - Eduard MAUR - Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta*, Praha - Litomyšl 2002.

(3.) Vývoj počtu obyvatel ve dvou vybraných lokalitách (prvotně se s ním pracuje na s. 65, resp. 87) je zajisté základním orientujícím ukazatelem (a v této obecné rovině jej autorka v zásadě vhodným způsobem používá). Přece však, pokud nepřihlížíme k demografické struktuře (věková a pohlavní skladba, zastoupení rodinného stavu v jednotlivých věkových skupinách) ve vztahu ke struktuře sociální, zůstává ukazatelem jen povrchním. Zajímavou otázkou by kupříkladu bylo, jak se

počet obyvatel vyvíjel v závislosti na prosazení volné dělitelnosti půdy v souvislosti s vyvazováním z poddanství (ostatně rovina vývoje agrárního práva, tj. práva k půdě a k usedlosti, zůstává v práci dost upozaděna, stačilo by při tom vyjít ze základních přehledových prací typu Kamil KROFTA, *Dějiny selského stavu*, Praha 1948; popř. z novějších autorů z řady drobnějších studií Josefa TLAPÁKA). Znamenal růst počtu obyvatel v Sendražicích také růst počtu selských/zemědělských usedlostí, nebo byl dán spíše nárůstem počtu zemědělských dělníků? Co je faktorem pokolektivizačního poklesu počtu obyvatel? Znamená větší stabilita počtu obyvatel v Hrusicích také to, že na jednu usedlost připadalo v zásadě stále stejně lidí, nebo svědčí o rostoucí emigraci z Hrusic? Zde by šlo navázat na historicko-demografické výzkumy Kárníkové, Fialové, Horské, Maura, Dokoupila, Nesládkové a mnoha dalších, včetně Cermana a Zeithlofera, kteří organizovali pro tyto otázky v českém prostředí rozsáhlý výzkum pro starší období (mohli by být alespoň metodickým vzorem, když nic jiného).

(4.) V závěru práce při odpovídání na prvou a zčásti i druhou otázku (s. 127-128) nabývá čtenář dojem, jako by monokultury v zemědělsky produktivních oblastech byly až výsledkem průmyslové a potažmo agrární revoluce (tedy věci 19. století). Ale nebyly vlastně monokultury přítomny již v trojpolním systému (alespoň v systému tzv. *konů* - srov. např. Ervin ČERNÝ, *Zaniklá plužina...*). To, že se v mnoha trojpolních vsích jař, ozim a úhor vyskytovaly vždy v rámci jednoho konu, v praxi znamenalo poměrně velkou plochu osetou jednou plodinou. Jak by šlo na tuto otázku odpovědět?

(4.) Při odpovídání na druhou otázku (s. 128) není zcela jasné, jaký stav vlastně autorka míní jako onu „idylu“ - barokní krajinu, nebo krajinu zemědělsky intenzivně využívané půdy 19. století? V návaznosti na to by pak šlo říci, zda naše hodnocení poměrně striktně ekonomicky utilitaristického stanoviska, jež nevykazuje smysl pro dlouhodobě udržitelný rozvoj a je spíše projevem (ploché) kapitalistické racionality 19. a poč. 20. století, tak jak je Jana Csémy činí kupříkladu v souvislosti s agrární ankterou (s. 92) či s názory Jana Antonína Prokúпка (s. 118-119), není:

a) jednak vlastně ahistorické,

b) jednak určitou mírou vytržené z kulturního kontextu? Vždyť se nám v té samé době objevuje v umění také obraz venkova, jenž chce na venkově shledávat i jiné než striktně racionálně-ekonomické hodnoty. Ukázala to ostatně diskuse o pozemkové reformě, jež se táhla již od přelomu 19. a 20. století (např. články v *Obzoru národohospodářském*) a jež po vzniku Československa vyvrcholila např. v názorové různosti (např. Josef Pekař, Bedřich Mendl) mezi historiky, kteří se věnovali agrárním dějinám. Debatu by tak šlo převést na diskuse o poměru mezi „hodnotovou racionalitou“ a „racionalitou účelovou“, jež se např. v německé sociologii vedou mj. v návaznosti na Maxe Webera. Zde by bylo možné klást otázky typu např., zda je *ekonomická* (kapitalistická, účelová) *racionalita* vnímána aktéry

typu Prokúpků jako v zásadě *správná*, kladně hodnotitelná, nebo jako *nutnost*, o níž se ví, že je v rozporu s *etickou*, *estetickou*, ale i (patrně pro přelom 19. a 20. století zcela ahistorickým termínem řečeno) *ekologickou* či *environmentální racionalitou* (tj. v principu racionalitou hodnotovou)?

(6.) Autorka na s. 129 konstatuje, že vývoj zemědělství byl v době průmyslové revoluce v Čechách oblastně výrazně diferencován. S tím lze plně souhlasit. Snad by jen stálo za to uvážit, jakou měrou se na této diferenciaci podílely faktory z praeindustriálních dob (domácí textilní a sklářská výroba, podnikání šlechty na velkostatkách v oborech jako je hutnictví železa a barevných kovů a pod.).

Závěrem (7.) spíše jen podnět k obecnější úvaze: Otázkou je, jakou měrou se na rázu krajiny a jejím využívání podílejí *diachronní* procesuální proměny a jakou spíše *synchronně pojednatelné* (kulturní, mentalitní, politické a pod.) zlomy. Můžeme se tak například tázat, jak moc byla jakási - řekněme: kulturní sedimentací založená - povaha (české) krajiny a hospodářského zacházení s ní resistantní vůči ideologiemi daným zlomům. Na mysli mám jak bolševickou kolektivizaci, tak nynější (pseudo)liberalistické symbolizování moci kapitálu v podobě kácení stromů a zastavování co možná největších rozloh orné půdy skladišti a supermarkety. Jaký je tedy poměr mezi silou dějinné tradice a mentalitními zlomy? Co je významnějším faktorem: procesualita utváření (sociálně, kulturně, vzdělanostně variabilního) vztahu člověka ke krajině, nebo jakýsi specifický rys české mentality, jenž se vyznačuje nadměrným - alespoň v psychice, žel, již relevantního počtu lidí - podléháním ideologickým schémátům (nacionalisticko-národoveckým, komunisticko-bolševickým, pseudo- či kvazi-liberalistickým), jež vede k tomu, že v české politické kultuře se velmi často teorie nahrazuje ideologií a dogmatismem a diskuse mocí?

Jak svrchu řečeno, uvedené poznámky, otázky a připomínky míním především jako podněty k dalším úvahám a k diskusi při ústní části obhajoby, nikoli jako výtky nějakých zásadních chyb či významných nedostatků předkládané práce. Práci Jany Csémy *doporučuji k obhájení* a navrhuji její hodnocení jako *výborné* (okolo 16-17 bodů).

Jan Horský

V Praze 11. března 2009